

pridošle iz Ravene uoči ili nedugo nakon što su je zauzeli Langobardi 751. godine, pri čemu obojica „reorganiziraju“ postojeću crkvenu hijerarhiju u Zadru i Splitu, podižući im ugled. Umjetnička svjedočanstva tih napora prepoznaje u rotondi Sv. Donata u Zadru i u novome, stilski koherentnom ansamblu liturgijskih instalacija splitske katedrale iz druge polovine VIII. stoljeća. Treba istaknuti da autor ovim prilogom svjesno reterira spram vlastitih ranijih gledišta, prihvaćajući u osnovi mišljenje S. Gunjače iz 1973. godine o sarkofagu iz splitske Krstionice kao grobnici Ivana „Nicejskog“. Neke kronološke prijepornosti oko episkopata Donata i Ivana, za nekoliko desetljeća ipak isuviše kasnima, konfrontira li ih se s vremenom osvojenja Ravene ostavljaju dojam isforsiranosti kontinuiteta s bizantskim kadrovima u Raveni, pa odgovore na ova pitanja valja očekivati u posebnom radu koji najavljuje autor.

U posljednjem poglavlju autor opisuje disfunkcionalnost postojeće gradske samouprave zaliječenu zalaganjem Tome Arhidakona, uspostavom *regimen Latinorum* (čiji je Toma ideolog), po uzoru na ustroj talijanskih gradskih komuna. Na tim temeljima nastaje i gradski statut načelnika Percevala u XIV. st., čime autor zatvara, nakon devet stoljeća, puni krug između komunalne sreće dosegnute suvremenom kodifikacijom splitskoga prava u XIII. st. i proklamirana blagostanja Salonae Felix iz vremena Konstantinove dinastije – *civitas felix*.

Ponudivši po prvi put sustavan pregled poleogeneze ranosrednjovjekovnoga grada na istočnom Jadranu, kao i posve nove poglede na povijesnu problematiku ovoga razdoblja, autor je ostvario referentno djelo koje će bez sumnje steći zaslužno mjesto u suvremenoj historiografiji.

Ivan BASIC

Dalmacija u vrijeme Marcelina i Julija Nepota

VLADIMIR POSAVEC, *Dalmacija u vrijeme Marcelina i Julija Nepota*,
Split: Književni krug, 2007, 244 str.

Kasnoantičke studije dugo su vremena bile na rubu istraživačkog zanimanja u hrvatskoj historiografiji, gotovo da bi se moglo reći zapostavljene u odnosu na takoreći jasno odjelita povijesna razdoblja, grčku i rimsku antiku te hrvatsko ranosrednjovjekovlje. Čak i kada bi stručnjaci usmjerili svoj znanstveni mar u proučavanje toga prijelaznoga doba, pozornost je poglavito privlačilo vrijeme Justinijana I. Posljednjih su se godina stvari promijenile, sve je više pojedinačnih rasprava, a uznapredovala su i arheološka istraživanja. Ipak, hrvatska je povijesna znanost uglavnom ostala zakinuta za šire sintetičke prikaze (izuzetak čini knjiga Ive Goldsteina *Bizant na Jadranu. Bizant na Jadranu od Justinijana I. do Bazilija I.* objavljena 1992. godine u Zagrebu). Ovaj je nedostatak odnedavno dijelom nadoknađen pojavom dviju monografija koje se bave kasnoantičkim razdobljem: *L'Istria nella prima età bizantina* Andreja Novaka (Rovinj, 2007) i *Dalmacija u vrijeme Marcelina i Julija Nepota* Vladimira Posavca (Split, 2007). Upravo potonja, objavljena

u „Biblioteci znanstvenih djela“ splitskoga Književnog kruga, svezak 154, predmetom je naše znanstvene ocjene.

Strogo uzevši, Posavčeva monografija bavi se tek manjim odsječkom kasnoantičke povijesti Dalmacije, pukom četvrtinom stoljeća (454–480). S obzirom na to da su literarna vrela škrta, a da predmetni izvori, kojih ujedno niti nema mnogo, ne omogućuju jednoznačna tumačenja, zadatak se može činiti gotovo neostvarivim, a cijeli posao u začetku osuđen na neuspjeh. No, Posavec je vješto doskočio toj poteškoći, šireći osnovicu svoga predmeta istraživanja, pa je tako zahvatio vrijeme od kraja 4. do kraja 5. stoljeća. Kao što je i sâm naznačio u uvodu, glavni mu je cilj bio reinterpetirati određene povijesne procese i događaje, dopuniti dosadašnje rezultate i mišljenja te preispitati dataciju arheološkog materijala koja je u pravilu preširoka. Uхватivši se sustavne analize pisanih podataka i arheološke građe, uz dosljednu provedbu interdisciplinarnog pristupa, autor je kao rezultat uspio dobiti koherentnu sliku razmatranog razdoblja koja neodoljivo poziva na daljnja istraživanja.

Posavčeva knjiga sastoji od tri veće cjeline naslovljene: *Rimsko Carstvo u IV. i V. stoljeću*, *Dalmacija u vrijeme Marcelina i Julija Nepota* i *Zaključna razmatranja*. Nakon osnovnoga i dodatnoga tekstualnog dijela slijedi veći broj ilustracija, a na kraju knjige nalazi se opsežan popis korištenih izvora i znanstvene literature s kraticama (str. 201-221), sažetak na engleskom jeziku (str. 223-228), koji je načinio Graham McMaster, te dva kazala, osobnih imena (str. 229-233) i zemljopisnih naziva (str. 235-241), koja je sastavio Zvonimir Forker. Prva cjelina pruža kratak pregled političkih zbivanja u Rimskom Carstvu od Dioklecijanova doba do 80-ih godina 5. stoljeća (str. 9-22), daje prikaz historiografskih mišljenja o položaju tzv. dalmatinske dinastije u povijesti kasnoga Rimskoga Carstva (str. 23-28), nudi osnovne podatke o literarnim vrelima i arheološkoj građi (str. 29-34), a završava historiografskom analizom uloge Marcelina i Julija Nepota u događajima 5. stoljeća (str. 35-50) i rodoslovljem „dalmatinske dinastije“ (str. 51-56). Druga cjelina sastoji se od poglavlja u kojima se obrađuje pitanje samostalnosti Dalmacije (str. 59-67) i njezinih granica u Marcelinovo i Nepotovo doba (str. 69-69), prikazuju gospodarske prilike u Dalmaciji u 5. stoljeću (str. 70-88), evidentira pokretan arheološki materijal pronađen na prostoru koji ulazi u nekadašnji administrativni opseg rimske pokrajine (str. 89-96), razmatraju svjedočanstva o gradovima i naseljima (str. 96-106) te o stanovništvu i vjeri (str. 107-113), a na kraju se detaljno raščlanjuju podatci o grobnim nalazima (str. 113-118) kao i o nadgrobnoj plastici, arhitekturi, spomenicima i natpisima (str. 119-130) s posebnim obzirom na dataciju. Treća cjelina, osim zaključnog sažimanja istraživačkih rezultata, donosi tri priloga: popis zapadnorimskih careva, uzurpatora i glavnih vojskovođa od 450. do 480. godine (str. 139), temeljit odabir odlomaka iz literarnih vrela relevantnih za razmatrano povijesno razdoblje u izvorniku i u prijevodu (str. 140-197) te popis lokaliteta i građevina koji se u stručnoj literaturi datiraju u 5. stoljeće (str. 198-199). Osobito su vrijedni izvanci iz respektabilnog broja kasnoantičkih i ranosrednjovjekovnih pisanih vrela, kako latinskih tako i grčkih, i to zakonika (Teodozijeve zakonik, Justinijanov zakonik), leksikona (*Suda*, Focijeva *Biblioteka*), životopisa (Damaskijev *Izidorov život* u Focijevoj *Biblioteci*, Enodijev *Život blaženog Epifanija*), poslanica (*Poslanice* Apolinara Sidonija), povjesnica (*Povijesti* Grgura Tourskog, *Povijest Gota*, *Vandala* i *Sveva* Izidora Seviljskog, *Jordanove Gotska povijest* i *Rimska povijest*, *Povijest Malha* iz Filadelfije, *Rimska povijest* Pavla Đakona, *Povijest Priska* iz Panija, *Vandalski rat* Prokopija iz Cezareje) te kronika i njihovih nastavaka, dodataka ili odlomaka (*Raniji* i *Kasniji bečki kalendar*, *Galska*

kronika iz 511, Hidacijeva *Kronika*, *Kronika* Ivana iz Antiohije, *Kronika* Ivana Malale, *Kampanska uskrсна knjiga*, Kasiodorova *Kronika*, *Konstantinopolski popis konzula*, *Kronika* komesa Marcelina, *Kronika* Marija Avencheskog, *Popis rimskih careva*, Prosperovi *Izvaci kronike*, *Kopenhagenski dodaci Prosperu*, *Kasniji kopenhagenski dodatak Prosperu – rubna bilješka*, *Raniji i Kasniji kopenhagenski nastavak Prospera*, Teofanova *Kronografija*, *Kasniji dio Valezijeva anonima*). Tekstove su s izvornika preveli autor i, redom kako su navedeni u knjizi: Bruna Kuntić-Makvić, Iva Bidjin, Koraljka Crnković, Davida Bronzović, Zlatko Šešelj i Tonči Maleš. Ovo je rješenje nadasve korisno jer su na jednom mjestu prikupljene izvorne vijesti na kojima se najvećim dijelom zasnivaju naše spoznaje o prilikama u Zapadnom Rimskom Carstvu u 5. stoljeću. Ovakav pristup omogućuje čitatelju ne samo da izravno vidi o kakvoj je vrsti izvornog materijala riječ nego i to da i sâm dodatno promišlja iznesene zaključke jer su izvedeni upravo na temelju podastrih vrela.

Pojedina mišljenja i zaključci izneseni u knjizi zaslužuju da ih se na ovom mjestu pobliže razmotri, pogotovo stoga što je moguća i drugačija interpretacija. Započnimo s pitanjem Alarikova prolaska južnom Panonijom 401. i s njegovim povlačenjem iz Italije 402. godine. Posavec tvrdi da su se Alarikovi Vizigoti u svom prodoru do Italije mogli kretati samo dolinom Save preko ljubljanskih vrata (str. 14, bilj. 22), ali time zanemaruje mogućnost da su kroz južnopanonske oblasti prolazili podravskom cestom koja je u kasnoj antici važnošću nadmašivala posavski prometni pravac (usp. A. Graf, *Übersicht der antiken Geographie von Pannonien*, Budimpešta 1936, 59; A. Mócsy, *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Supplementband IX, Stuttgart 1962, 515-776: 661, s. v. *Pannonia*). Doduše, u ovom konkretnom slučaju i jest vjerojatnije da su se Vizigoti poslužili posavskom cestom zbog veće blizine Dalmacije kamo su se po potrebi mogli lakše skloniti, ali i stoga što je to bila najbrža prometna veza između Italije i donjodunavskih pokrajina. Što se tiče rasprave o Alarikovu smještaju poslije povlačenja iz Italije (str. 14, bilj. 24), Posavec uopće nije uzeo u obzir Sozomenovo svjedočanstvo (*Crkvena povijest*, 9.4.4) da su Vizigoti, nakon sporazuma sa Stilihonom, prešli 405. godine u Epir „iz barbarskog kraja uz Dalmaciju i Panoniju“, gdje su dotada bili boravili. Na temelju ovog navoda može se zaključiti da su se Vizigoti smjestili u brdovitim predjelima istočne Dalmacije, nadomak krajnjega južnog ruba Druge Panonije (o tome usp. H. Gračanin, Goti i južna Panonija, *Scrinia Slavonica*, 6 [2006], 83-126: 87-88). Zamršeno je i pitanje kada su i koje panonske pokrajine prepuštene Istočnom Carstvu, odnosno kada su potpale pod hunsku vlast. Posavec drži da su 427. godine istočnorimskom dvoru predane Savska i Druga Panonija i da su istovremeno Hunima izručene Prva Panonija i Valerija (str. 16, bilj. 35). Međutim, potanka raščlamba dostupne izvorne građe pokazuje da su Zapadni Rimljani vjerojatno 433. Hunima kao federatima prepustili glavninu panonskih pokrajina, izuzevši velike gradove, i da su 437. godine svečano potvrdili odricanje od svojih prava na Istočni Ilirik (Iliričku prefekturu) u korist Istočnog Carstva kojem su istom prigodom formalnopravno ustupili i sve panonske pokrajine, a po svoj prilici i Dalmaciju (o tome usp. H. Gračanin, Huni i južna Panonija, *Scrinia Slavonica*, 5 [2005], 9-47: 26-30).

Nadalje, Posavec smatra da je vojskovođa Marcelin, u času kad je odbacio vrhovništvo Valentinijana III. (prema recentnom mišljenju, možda se radilo o drugom caru, Petroniju Maksimu ili Avitu, usp. P. MacGeorge, *Late Roman Warlords*, Oxford 2002, 66-67), bio namjesnik Dalmacije (str. 35), dakle civilni dužnosnik. No, izvori niti pružaju potvrdu za to, niti takvo mišljenje prevladava u novijoj historiografiji jer ga se obično drži vojnim

komesom (*comes rei militaris*) u Dalmaciji (usp. J. R. Martindale, *Prosopography of the Later Roman Empire II: A.D. 395-527*, Cambridge 1980, 708; F. E. Wozniak, *East Rome, Ravenna and Western Illyricum: 454-536 A.D.*, *Historia*, 30 [1981], 351-382: 356). Stoga je upitno je li uopće Marcelin i prije 454. boravio u Dalmaciji jer se pretpostavka zasniva tek na ne odviše izričitom navodu Prokopija iz Cezareje (*Vandalski rat*, 1.6.7). Moguće je, dakle, da je Marcelin bio jedan od Aecijevih dozapovjednika – iako je i to tek hipoteza koja ne mora biti točna (usp. P. MacGeorge, *Late Roman Warlords*, 66) – i da je nakon njegove smrti prešao u Dalmaciju koja je po svoj prilici pripadala istočnorimskom nadležstvu (za argumente usp. i P. MacGeorge, *Late Roman Warlords*, 32-39, pored toga što ona misli da je Marcelin do 50-ih godina 5. stoljeća postao nezavisan vladar u Dalmaciji, 40). Marcelina, koji je zacijelo vodio podrijetlo iz Dalmacije (usp. i P. MacGeorge, *Late Roman Warlords*, 42), istočnorimski car Marcijan mogao je tada postaviti za vojnoga zapovjednika Dalmacije (*magister militum Dalmatiae*). Možda je imenovanjem domaćeg čovjeka car samo htio ojačati istočnorimski utjecaj u pokrajini, a ne stvoriti protutežu moćnim carskim vojskovođama Asparu i Ricimeru, kao što misli Posavec (str. 36; slično i u vezi s carem Lavom I. navodi str. 37; također str. 55, 62). Naime, oslonac na Marcelina podrazumijevao bi da je on imao brojne vlastite postrojbe, što je malo vjerojatno, jer takve vojne snage u pokrajini nisu zasljedbene u vrelima (usp. P. MacGeorge, *Late Roman Warlords*, 41; o brojnosti Marcelinovih i Nepotovih četa slično poslije u tekstu kaže i Posavec, str. 68). Napokon, i kasnije je Marcelin uglavnom vodio čete koje mu je na raspolaganje stavio istočnorimski dvor (Hidacije, *Kronika*, 223, 230, 241 Burgess, Prisk, *Povijest* fr. 39.1 Blockley *Konstantinopolski popis konzula*, a. 468a Burgess, Prokopije, *Vandalski rat*, 1.6.8). To, doduše, ne isključuje mogućnost da je Marcelin za svoj račun novačio plaćenike, jamačno poput onih s kojima je 461. bio na Siciliji (Prisk, *Povijest* fr. 38.1 Blockley; usp. i Prisk, *Povijest* fr. 39.1 Blockley). S ovim je pitanjem usko povezano i mišljenje da je Marcelin raspolagao vlastitom jakom flotom, što preuzima i Posavec (str. 36, 55, 61). No, pravih dokaza u prilog tomu nema (usp. P. MacGeorge, *Late Roman Warlords*, 54-55), pa je vjerojatniji zaključak da su Marcelinovi pomorski resursi bili ograničeni. Posavec je iznio i mišljenje da je Nepotovo zbacivanje 475. godine posljedica neprijateljstva rimskog senata (str. 43). Premda je u potpunosti zamislivo da je Nepot imao protivnike i u senatorskim krugovima, nije nužno pretpostaviti da je Orest, svrgavajući Nepota, djelovao uz pomoć senata. Posavec je hipotezu zasnovao na navodima vrela prema kojima je Orest poslan protiv Nepota, ali su oni odveć usamljeni (*Raniji kopenhagenski nastavak Prospera*, 307, 1, *Kasniji kopenhagenski dodatak Prosperu – rubna bilješka*, 307, 1) jer većina izvora inicijativu pripisuje Orestu. Vijest o slanju mogla je nastati uslijed sažimanja podataka jer se iz drugog izvora zna da je Nepot prethodno bio uputio Oresta s vojskom u Galiju (usp. Jordan, *Gotska povijest*, 241). Na kraju krajeva, nije bilo ništa neobično da vojskovođa sâm posegne za vlašću, što cijelu Posavčevu konstrukciju o ulozi senata u ovim događajima čini izlišnom. Posavec dvoji je li rascar i tadašnji salonitanski biskup Glicerije bio živ u vrijeme Nepotove smrti (str. 48), pa čak ističe da je umro možda u godini svog ređenja (str. 46, bilj. 191). No, ako se navod iz izvora da je Glicerije imao prste u Nepotovu uklanjanju (usp. Malho, *Povijest* fr. 1 Blockley) i odbaci kao neosnovan, sama glasina ne bi imala smisla da Glicerije nije bio živ 480. godine.

Osim toga, autor se drži i stare pretpostavke da je Marcelinov šurjak bio vojskovođa Nepocijan koji je djelovao u Galiji i Hispaniji (str. 52-53), no prema novim istraživanjima taj je Nepocijan bio vizigotski plaćenik (usp. P. MacGeorge, *Late Roman Warlords*, 65)

i nije ga uputno dovoditi u vezu s istoimenim Nepotovim ocem kojeg spominju vrela (Jordan, *Rimska povijest*, 338). Polazeći upravo od uvriježene pretpostavke, Posavec čak zaključuje da su se obojica vojnih zapovjednika, i Marcelin i Nepocijan, morali dugo poznavati (str. 55). To ne samo da je uistinu nemoguće dokazati, nego i protiv toga govori činjenica što se vojskovođa Nepocijan navodi isključivo u vezi s događajima u Hispaniji i Galiji (Hidacije, *Kronika*, 192, 196, 208, 218 Burgess), dok je Marcelin pak povezan samo s Dalmacijom i Italijom. Stoga je mnogo prihvatljivija pretpostavka da je Nepotov otac Nepocijan bio, poput Marcelina, rodom iz Dalmacije i zacijelo pripadnik pokrajinske aristokratske obitelji. Iz epigrafskog materijala može se naslutiti postojanje dalmatinske porodice imenom Nepot (CIL III, Suppl. I, 9527, 9850, 10040, 13984; usp. i P. MacGeorge, *Late Roman Warlords*, 42, bilj. 39).

Posavec se dotaknuo i problema upravne pripadnosti Dalmacije odbacujući mogućnost da bi Zapadno Carstvo ustupilo Istočnom Carstvu nadležstvo nad ovom pokrajinom. Glavni mu je argument taj što Dalmacija, odnosno Ilirička ili Panonska dijeceza nisu bili predmetom spora između dviju polovica Carstva (str. 59; doduše, kasnije u tekstu, str. 68-69, bilj. 260, ipak kaže da je čitav Ilirik bio sporno područje, a da je nakon Teodozijeve podjele Dalmacija čas pripadala Istočnom, a čas Zapadnom Carstvu, što je također pretjerano). Zaključak dalje gradi na tvrdnji da je Dalmacija morala potpasti pod Zapadno Carstvo, ako je Marcelin otkazao poslušnost zapadnorimskom caru Valentinijanu III, jer inače njegova pobuna ne bi imala smisla, a Dalmacija k tomu ne bi postala nakon toga nezavisna da se nalazila pod istočnorimskom upravom (str. 60). Autor nadodaje kako je malo vjerojatno da bi, ako je Dalmacija 437. predana Istočnom Carstvu, prije 454. nastupila nova promjena, odnosno da bi se pokrajina vratila pod Zapad (str. 60), a ustvrđuje i to da je Marcelin pobunom izdvojio Dalmaciju iz sastava Zapadnog Carstva i stavio je pod istočnorimsku upravu (str. 61). No, čini se da dostupni podatci omogućuju drugačiju rekonstrukciju. Ne treba olako odbaciti izvorna svjedočanstva koja upućuju na to da se Zapad odrekao i prava na Istočni Ilirik, ali prepustio Istoku i panonske pokrajine i Dalmaciju (za detaljniju raspravu usp. H. Gračanin, Huni i južna Panonija, *Scrinia Slavonica*, 5 [2005], 29-31, bilj. 56). Stoga valja ozbiljno računati s tim da je Istočno Carstvo od 437. godine službeno bilo u posjedu Dalmacije. Prokopije iz Cezareje (*Vandalski rat*, 1.6.7), koji jedini bilježi da se Marcelin pobunio protiv cara, nigdje ne kaže da je on tim postupkom izuzeo od carske uprave Dalmaciju. Njegova vlast u toj pokrajini najlakše se može objasniti činjenicom da je ondje uživao znatan ugled među mjesnom aristokracijom kojoj je i sâm zacijelo pripadao, ali da je i dalje, kao što je bio i red, priznavao vrhovništvo istočnorimskog dvora. Izuzetan položaj u Dalmaciji, koji mu je po svoj prilici bio potvrđen naslovom *magister militum Dalmatiae*, zahvaljivao bi i tomu što je još od vremena hunskih provala Istočno Carstvo imalo poteškoća u uspostavi čvrstog nadzora nad iliričkim oblastima. Kako je istočnorimskom caru bilo važno zadržati utjecaj u Dalmaciji i zbog njezine blizine Italiji, ali i stoga što je 455. glavnina Panonije bila prepuštena Ostrogotima, čime su zatvoreni uobičajeni kopneni pravci između Istoka i Zapada, jamačno je bio spreman na ustupke i voljan priznati Marcelinovu faktičku samostalnost o kojoj pripovijedaju izvori. Vrijedi istaknuti da Marcelinov i Nepotov položaj umnogome podsjeća na položaj koji je pod Teodozijem I. i Honorijem uživao afrički vojni zapovjednik (*magister militum per Africam*) Gildon (usp. A. Demandt, *Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian 284-565 n. Chr.*, München 2007, 173). Nepot je pak, postavši carem, morao odustati od formalne uprave nad Dalmacijom jer nema razloga pomišljati na to da bi pokrajina sada prešla pod

vlast Zapada, kao što čini Posavec (str. 66). Napokon, German Odoakar, koji je zbacio posljednjega zapadnorimskog cara u Italiji, postao je trn u oku istočnorimskog dvora tek kada je kao samozvani osvetitelj Nepotova umorstva zaposjeo Dalmaciju, povrijedivši time interese Istočnog Carstva. Međutim, Nepot je i tijekom carevanja u Italiji sačuvao utjecaj u Dalmaciji budući da je ondje lako pronašao utočište nakon svrgavanja, a njegov je poseban status kao Marcelinovo naslijeđe morao biti dobro poznat u Carigradu i prije negoli je Nepot određen za budućeg cara. Stoga je teško povjerovati u Posavčevu pretpostavku da car Lav I. nije niti znao tko uistinu obnaša vlast u Dalmaciji dok mu se Nepot nije 473. izravno obratio (str. 66, bilj. 254).

Potrebno je skrenuti pozornost i na to da je autoru promaknuo prvorazredan izvorni podatak koji se odnosi na Dalmaciju Marcelinova vremena. Jordan je u *Gotskoj povijesti* (str. 273-274) zabilježio da su Svevi s prostora sjeverno od srednjeg Dunava pošli pod svojim kraljem Hunimundom, vjerojatno 467. godine, u pljačkaški pohod kroz zapadnu Panoniju do Dalmacije koju su i opustošili. Iako je nemoguće odrediti dokud je sezala njihova provala, jamačno nisu prodrli odveć u dubinu. Sveve je na taj dugi prodor mogla potaknuti činjenica što je iz nje tada izbivao Marcelin koji je u proljeće 467. vodio novoga zapadnorimskog cara Antemija u Italiju, a možda je poticaj došao i od Ricimera koji je sâm bio napola svevskog podrijetla. To bi bio još jedan znak njegova žestokog neprijateljstva prema dalmatinskom vojskovođi.

Autoru se može staviti prigovor i u vezi s prigodičnim korištenjem zastarjele, odnosno za temu neadekvatne literature, poput Gibbonova *The Decline and Fall of the Roman Empire*, Maškinove *Istorije starog Rima* i Sherrardova *Bizanta*. Katkada je umjesto novijeg izdanja uzeo starije, pa se tako poslužio *Geschichte des spätrömischen Reiches* Ernesta Steina iz 1928, premda ju je nadmašila njegova *Histoire du Bas-Empire* (drugi svezak) iz 1959. godine. Isto vrijedi i za pojedine korištene izvore jer su se Priskovi i Malhovi fragmenti trebali konzultirati u kritičkom izdanju R. C. Blockleyja (*The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire II*, Liverpool 1983), Hidacijeva *Kronika i Konstantinopolski popis konzula* u kritičkom izdanju R. W. Burgessa (*The Chronicle of Hydatius and the Consularia Constantinopolitana. Two Contemporary Accounts of the Final Years of the Roman Empire*, Oxford 1993), a Valezijev anonim u kritičkom izdanju I. Königa (*Aus der Zeit Theoderichs des Großen. Einleitung, Text, Übersetzung und Kommentar einer anonymen Quelle*, Darmstadt 1997). Napokon, moglo bi se kazati da autoru za ovu temu nisu bila poznata i neka ključna djela: *Generalissimos of the Western Roman Empire* J. M. O'Flynn (Edmonton 1983), *Late Roman Warlords* P. MacGeorge (Oxford 2002) i *Völkerverschiebungen im Ostalpen-Mitteldonau-Raum zwischen Antike und Mittelalter (375-600)* F. Lottera (Berlin – New York 2003). U autorovu obranu valja istaknuti da mnoga relevantna djela svjetske historiografije o kasnoantičkoj i ranosrednjovjekovnoj povijesti nisu dostupna u Hrvatskoj i da njihovo dobavljanje u pravilu ovisi o mogućnostima pojedinih istraživača. Osim toga, i put objavljivanja knjige u nas katkad je mukotrpan i dugotrajan (ova je knjiga također dugo čekala da izađe, što se nipošto ne smije zanemariti kad je u pitanju njezina ocjena), da bi se u obzir mogle uzeti sve historiografske novine kako su se događale. Zbog toga, nažalost, autor nije zabilježio ni novo izdanje kapitalne monografije A. Demandta, *Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian 284-565 n. Chr.*, iz 2007. godine, premda je crpio iz te knjige, a *Povijest Bizanta* G. Ostrogorskog koristio se hrvatskim izdanjem iz 2002, iako postoji popravljeno i dopunjeno izdanje iz 2006. koje je barem trebalo naknadno navesti. Doduše,

kad je riječ o dodavanju i vrednovanju nove literature, razumljiva su ograničenja u tome da se unedogled intervenira u dovršen tekst već predan za tisak.

Uočljive su i pojedine faktografske slabosti i propusti. Tako se umorstvo cara Gracijana datira 382. umjesto 383. godinom (str. 12); pretjerana je tvrdnja da se rimska vojska nakon gubitaka u bitki kod Hadrijanopola 378. i na rijeci Vipavi 394. više nikad nije uspjela oporaviti jer su u oba navrata najviše stradali germanski vojnici čiji se broj uvijek mogao nadoknaditi novim novačenjima (str. 12, bilj. 19); pogrešno se kaže da je pretorijanski prefekt Istoka Rufin potkupio Alarikove Vizigote da napadnu Zapadni Ilirik budući da se Alarik povukao u Grčku koja je administrativno pripadala Istočnom Iliriku (str. 13); Gala Placidija vjerojatno nije bila zarobljena tek 410. u vizigotskoj pljački Rima nego se otprije nalazila u Alarikovoj pratnji kao taokinja (str. 15); imena Aecijevih pouzdanika koji su ubili cara Valentinijana III, Optile i Traustile, nikako nisu „nedvojbeno hunska“ nego gotska, a vojskovođa Ricimer nije bio Got nego je bio svevsko-gotskoga podrijetla (str. 19); zapadnorimski car Olibrije nije umro potkraj kolovoza, kako proizlazi iz teksta, nego po svoj prilici početkom studenoga (str. 20); Odoakar (genitiv jednine ne glasi „Odoakara“, kako stoji u tekstu, nego „Odoakra“) nije nosio ime Flavije prije nego što je bio proglašen kraljem (str. 21); gotski vojskovođa Teoderik Strabon nije umro 484. nego 481, a Teoderik Amalac je pod svojom vlašću ujedinio glavninu balkanskih Gota poslije umorstva Strabonova sina Recitaha upravo spomenute 484. godine (str. 22); nije jasno zašto bi navod izvoru da je Nepot ubijen nakon petogodišnje vlasti u Dalmaciji bilo „gotovo nemoguće uskladiti s ostalim izvješćima kroničara“ kad je sasvim očito da se radi o okvirnoj dataciji od Nepotova zbacivanja 475. godine (str. 47); nije točno da je car Gracijan kao najviše dostojanstvo uveo čast konzula i patricija jer je jedan od prvih patricija koje je car Konstantin I. imenovao bio Flavije Optat koji je postao konzul 334. godine (str. 51, bilj. 208); Ricimer nije stekao čast patricija 459. nego 457. godine (str. 63; u Prilogu I na str. 139 čak se navodi da je bio patricij od 467. godine); Stridon u vrijeme kad su ga opustošili Goti nije bio „na samoj granici Dalmacije i Panonije“, nego je ondje, što i navodi Jeronim u svom svjedočanstvu (*oppido Stridonis, quod a Gothis eversum Dalmatiae quondam Pannoniaeque confinium fuit; De viris illustribus*, 125), granica bila nekoć (str. 73); grimiz se tek uvjetno rečeno dobivao od školjaka, a točnije od posebne vrste morskih puževa, što je naznačeno i u nazivu službe *magister conquireliarius* (autoru se, inače, potkrala pogreška u pisanju jer on ima *conquireliarius*) spomenutoj u samom tekstu (str. 77); gladijatorske igre nisu bile zabranjene pod Teodozijem I. nego dvokratno pod Honorijem 399. i 404. godine, ali su se održavale i dalje (str. 101, bilj. 482); Salona nije u Nepotovo vrijeme postala prijestolnicom Zapadnoga Rimskog Carstva jer je zbačeni car, što je Posavec i sâm ustvrdio ranije u tekstu (str. 67), stolovao u Dioklecijanovoj palači (str. 135); Petronije Maksim je ubijen 31. svibnja, a ne 22. svibnja 455. (str. 139); Avit nije umro neposredno nakon svrgavanja 17. listopada 456. nego nedugo poslije kao biskup Piacenze (str. 139); nije jasno zašto bi Marcelin postao *magister militum Dalmatiae* možda 451. kad je mnogo vjerojatnije da mu je tu službu podijelio istočnorimski car Marcijan ili Lav I. (str. 139); krajnje je upitno je li vojskovođa Nepocijan uopće bio dvorski vojni zapovjednik (*magister militum praesentalis*), a iz izvora se zna da je 461. dobio nasljednika u službi koju stoga nije mogao obnašati do svoje smrti, vjerojatno 465. godine (str. 139); Majorijan je carem proglašen 1. travnja, a ne 1. ožujka 457. godine, a s carske je vlasti zbačen pet dana prije pogibije (str. 139); Libije Sever je prema prihvaćenju dataciji bio car od 19. studenoga 461. do 14. studenoga 465. (str. 139); Ricimer je

postao vojni zapovjednik (*magister militum*) 456. godine, a dogodine i glavni dvorski vojskovođa (str. 139); Gundobad je prije imenovanja za glavnoga dvorskog vojskovođu i patricija u kasno ljeto 472. bio vojni zapovjednik Galije, a novu službu je držao do 473/474. godine (str. 139).

Unatoč naznačenim manjim nedostatcima, Posavčeva je knjiga u cjelini nadasve vrijedan doprinos izučavanju kasnoantičke povijesti Dalmacije. Impozantan je broj arheoloških nalaza koje je autor vrednovao, ukazujući na njihovu sasvim općenitu dataciju protegnutu na dva ili tri stoljeća, zbog čega je izvjesno da dio materijala s manjom ili većom vjerojatnošću valja vremenski smjestiti u Marcellinovo i Nepotovo doba jer bi ono u protivnom neopravdano ostalo gotovo potpuna *tabula rasa*. Sabirući napose arheološka svjedočanstva, umnogome je dao nov pogled na ondašnje prilike u Dalmaciji, pozabavivši se i gospodarstvom, naseljima, općim uvjetima života, etničkim sastavom stanovništva i kršćanstvom. Često je vrlo detaljnim razlaganjem dodatno osvijetlio pojedine historiografske probleme, ispravivši i neka pogrešna mišljenja u hrvatskom povjesništvu. Na primjer, ispravno je zaključio da gotske provale iz kasnoga 4. odnosno s početka 5. stoljeća nisu zahvatile i dalmatinsko priobalje i zaleđe, kao što se često može pročitati u našoj arheološkoj literaturi (str. 73, 105, bilj. 448, 112, 125), iako je opća nesigurnost izazvana i navalama Gota potaknula obnovu zidina primorskih gradova u tom vremenu (str. 96, 101). Dobro zasnovane i zanimljive jesu rasprave o pitanju Marcellinova poganstva (str. 54-55) i o njegovoj samostalnosti (str. 61-65). Jednako su privlačne i teze da je Nepot najprije proglašen cesarom, a tek potom augustom (str. 40-41, uz bilj. 162) i da je Marcellin stolovao u palači pokrajinskog namjesnika u Saloni, a ne u Dioklecijanovoj palači kao što se obično misli (str. 66-67). Ukupno uzevši, Posavčeva je monografija nesumnjivo krupan iskorak u izučavanju kasne antike na hrvatskom povijesnom prostoru i nezaobilazna početna točka kad je riječ o budućim istraživanjima i novim historiografskim tumačenjima jer nudi čvrst temelj na kojem je moguće graditi dalje.

Hrvoje GRAČANIN

Odabrane studije prof. Raukara o Dalmaciji u srednjem vijeku*

TOMISLAV RAUKAR, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku: odabrane studije*, Split: Književni krug, (Biblioteka znanstvenih djela, 150), 2007, 482 str.

Poštovane dame i gospodo, kolege, dragi Splitsani! Veliko mi je zadovoljstvo, ali i čast, što sam večeras ovdje, među vama, kao jedan od predstavljača knjige *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku: odabrane studije* akademika Tomislava Raukara, moga dragog profesora i mentora, rođenog Starograđanina, ali duboko ukorijenjenog u kamene zidine Dioklecijanove palače i kalete dragog nam Splita, grada u kojem je stekao svoje temeljno obrazovanje. I Starigrad, jedan od najstarijih gradova na Jadranu, i Split, grad

* Riječ prof. dr. Mirjane Matijević Sokol na promociji knjige *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku* profesora i akademika Tomislava Raukara u Splitu u rujnu 2007. godine.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 40

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2008.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 40

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Miljenko Jurković

Glavni urednik

Borislav Grgin

Uredništvo

Ivo Goldstein
Boris Olujić
Mario Strecha
Božena Vranješ-Šoljan

Tajnik uredništva

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Računalni slog

Boris Bui

Lektura i korektura

Ivan Botica

Tisak

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje dovršeno u prosincu 2008. godine

Naklada

400 primjeraka

